Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 42, Ekim 2019, s. 54-64

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.39366>

Prof. Dr. Beyhan KANTER

Mardin Artuklu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

beyhankanter@gmail.com

MEDENİYET İNŞA EDEN ŞEHİRLER: ARİF AY'IN ŞİİRLERİNDE İSLAM ŞEHİRLERİ

Özet

Türk edebiyatının çağdaş şairlerinden Arif Ay, şiirlerinde insanı ve insana dair her şeyi odağa alır. Arif Ay'ın şiirlerinde şehirler de üzerine medeniyetlerin yazıldığı ayrıcalıklı alanlar olarak yer edinir. Bu çerçevede şiirlerinde şehir ve medeniyet ilişkisini “bilinçli olmak” ve “idrak etmek” gibi zihinsel tasavvurlarla birlikte değerlendirir. Dünya ölçeğinde yaşanan bütün zulümlere karşı direnişçi bir söylemle meydan okuyan Arif Ay'ın şiirlerinde İslam medeniyetine ev sahipliği yapmış şehirler de geçmiş, şimdi ve gelecek üzerinden kültürel belleği yansıtıcı/tamamlayıcı bir terkip hâlinde anlatılır. Bu makalede Arif Ay'ın şiirlerinde İslam coğrafyasındaki şehirlere bakış açısı irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: şehir, medeniyet, kültür, emperyalizm

Abstract

Arif Ay, one of the contemporary poets of Turkish literature, focuses on human beings and everything about human nature in his poetry. Space is a phenomenon on which civilizations are written in his poetry. It is in this context that he evaluates the relationship between the city and civilization along with intellectual conceptions such as consciousness and realization. In the poems of Arif Ay, who defies all world-wide oppressions with a resistance discourse, cities that have hosted Islamic civilization are described as complementary compositions of cultural memory through past, present, and future. In this article, Arif Ay's poems will be used to examine his perspective of cities in Islamic cities' geographies.

Key words: city, civilizations, culture, imperialism

Giriş

Şehirler, insan ilişkilerinin ve gündelik hayatın düzenlendiği, biçimlendiği, geliştirildiği ve sosyal özellikleri ihtiva eden çok anlamlı içeriklerle donatılmıştır. Çağdaş şairlerden Arif Ay'ın şiirlerinde şehirler, hayata dair kaygıların, umutların, serzenişlerin, direnişlerin, zulümlerin, kahırların yanı sıra tarihsel ve kültürel belleğin merkezi olarak estetik bir dizgeyle karşımıza çıkar. Şiirlerinde şehir- insan ilişkisini kimi zaman devrimci/direnişçi bir tavırla, kimi zaman duyguları harekete geçiren lirik detaylarla yansıtan Ay, mekâna yüklenen ve bakışa göre şekillenen kimlik kurguları üzerinden bir duygu ve idrak evreni kurar. Şairin, İslam şehirlerine bakışı da siyasi kopuşlara rağmen din üzerinden inşa edilen bir birlikteliği içerir.

İslam Medeniyetinin Kadim Şehirleri

Arif Ay'ın şiirlerinde şehir ve medeniyete dair her bir unsur, asırların aksettiği tarihsel ve kültürel bellek çerçevesinde dizelere taşınır ve özellikle İslam coğrafyasındaki şehirler, İslâm medeniyetinin kurulduğu, yeşerdiği “temsil mekânları” olarak kadim bir geçmişin, estetik bir zevkin, kültürel bir birikimin mihrabı olarak ayrıcalıklı kılınır. Zira “şehir söz konusu olduğunda şehrin insana yaşattığı bireysel tecrübelerin yanı sıra mekânın tanıklık ettiği zamanları depolayan bir toplumsal bellek de ortaya çıkar [...] Yaşanmışlıktan ibaret olmayan ve dayanıklı anılar olarak nitelenebilen birikim, geçmişi yaşatmaktan ziyade bugünü anlamlandırmak için bakılan bir ayna vazifesi görür” (Burcu Yılmaz 2019: 16). Bu bağlamda İstanbul, Semerkant, Mekke, Medine, Kudüs, Bağdat, Şam, Kahire, Buhara, Bosna gibi kutsal emanetlerin ya da İslam irfanının aksettiği bir medeniyetin taşıyıcılığını üstlenen şehirlerin hâlihazırdaki durumları, Arif Ay'ın şiirlerinde geçmiş ve şimdinin değerleri üzerinden idrak edildiği gibi söz konusu şehirlerin karakteristik özellikleri ön plana çıkarılır. Özellikle Şiirimim Şehirleri başlıklı kitapta, İslam coğrafyasının kadim şehirleri özne olarak görünür olur.

İslam şehirlerini, siyasal birtakım kopuşlara rağmen aynı medeniyet dairesinin devamı/terkibi olarak niteleyen Ay, şiirlerinde modernleşmenin yol açtığı kimlik yitiminin dinî bağların yanı sıra tarihsel bellek aracılığıyla da bertaraf edilebileceğini sezdirir. Şair, 1975'te yayımlanan ilk şiiri “Denizi Giymek”te İstanbul’a ayrıcalıklı bir konum/anlam atfederek bu kadim şehrin, ‘Müslüman kimliği’ni koruduğunu sezdirir. Bu bağlamda İstanbul’un kadim Türk İslam-tarihine göndermede bulunularak asli cevherini yitirmediği duyumsatılır. Nitekim İstanbul’u bir çocuk olarak düşlediği şiirinde, Bedir Savaşı hatırlatılarak şehrin Müslüman kimliğini hiçbir zaman yitirmediğine işaret edilir:

“Bir de İstanbul’un belki çocukcadır güzelliği

Ama bu çocuk bin Bedir yaşar yüreğinde

İstanbul’un yüzü çizik çizik olsa da

Kınadır rengi denizin

(...)

Ve ben öksüz Ayasofya yüzü çocuk

mendilim dikenli gölde gönül

sesimizi bin ses böldü” (Güne Doğan Koşu s.46- 47)

Hem Roma hem de İslam medeniyetine ev sahipliği yapan İstanbul, Arif Ay’ın şiirlerinde, atlattığı bütün badirelere, güçlüklerle rağmen İslam bilincini yitirmeyecek ve köklerinden/mazisinden kopmayacak bir şehir olarak yer edinir. Şair, “İstanbul Deyince Sorulur Yeryüzü” başlıklı şiirinde, Fas, Tunus ve Cezayir’in sömürgeye maruz kalan yazgılarını sezdirirken de bütün İslam coğrafyasını bir terkip olarak düşünür. Nitekim “akşam kişneyen bir at İstanbulda/ baktıkça sarayburnu’ndan/okşar yelesini tunus’un yeli/ açılır marmara bir mavi zambak/bir dağ yansıması cezayir’den” , “ağır ağır inen morluk/bir faslı ananın yüzü sulara/sıgmaz içimin mağaralarına” (Güne Doğan Koşu s.151-152) dizelerinde Fas, Tunus ve Cezayir’in emperyal arzular dolayımında oluşan sızılarının, ıssızlıklarının İstanbul’da yankısını bulduğu hissettirilir. Şairin bu bakış açısında İstanbul’un İslam medeniyetine asırlarca başkentlik yapmasının da etkisi söz konusudur. “En Eritken Kan” başlıklı şiirde “İstanbul yeryüzünü gözetliyor” (Güne Doğan Koşu s. 149) dizesine yüklenen anlam katmanları ile İstanbul, İslam coğrafyasında yaşanan acılardan rahatsızlık duyan bir özne olarak değerlendirildiği gibi sembolik çerçevede merkezî bir yere konumlandırılır.

İslam coğrafyasındaki kadim şehirlerin dilinden yazılmış şiirlerden oluşan Şiirim Şehirleri’nin ilk şiiri olan “İstanbul Konuşuyor”da şair, İstanbul’u tarihsel, kültürel dokusuyla

birlikte yüceltirken öte yandan da modern hayatla birlikte dokusunun zedelenmesinden duyduğu endişeyi dile getirir. Söz konusu şiir, “ben İstanbul” dizeleriyle başlar ve şiirin hâkim öznesi de anlatıcısı da İstanbul’dur. Metinlerarasılıkla, Nedim’in meşhur kasidesinin anıştırıldığı şiirde, İstanbul’a ihanet edenler “Brütüs” metaforuyla eleştirilir.

Modern hayatın dayatmalarının çek-yat kanepesi gibi nesnelerle sembolize edildiği ve içinde yaşanan çağın “bî-idrak” olarak tanımlandığı şiirde eleştirel bakış, en kutsal sözlerin bile içeriğinin boşaltılması ile yansıtılır. Bu bağlamda “kendime ait sabah rüzgârım bile yok”, “kırk kumalı evin/kırk kamalı külhanbeylerine/saçımı süpürge etmekten yatalak” (Şiirimin Şehirleri s. 12) dizelerinde yabancılaşma “rüzgâr” metaforu ile dile getirildiği gibi “kırk kuma” metaforuyla da Türkiye’nin yabancı güçlerin güdümünde/odağında olmasına dair bir gönderme söz konusudur. Mevcut durumun yol açtığı hoşnutsuzluk karşısında mazi de bir sığınak olarak belirir ve şair, “bir kolum Tuna/bir kolum Dicle Fırat/ey kardeşim Bağdat/acın acımdan geçer” (Şiirimin Şehirleri s. 16) dizelerinde âdeta yitip toprakların yasını tutar.

Arif Ay’ın şiirlerinde, zaman zaman İstanbul’un bütün olumsuzluklara rağmen direnmeye devam eden “mümin bir şehir” olarak yer edinmesi şairin gelecek tasavvurunun güçlü bir inanca dayanmasının sonucudur. Şair bu inancını, “Çevirsen Gözlerini İstanbul’a” başlıklı şiirde, yerden göğe gökten yere haber ileten minarelerle donanmış İstanbul’u acımasızlığa karşı direnen ve nöbet bekleyen bir şehir olarak yansıtarak dile getirir. Şaire göre İstanbul’a varmanın yolu sevgiden geçer:

“bir gönül cömertliği
Seni sevmek şimdi
Denize açılır kapılar
Sabahın aynası sokaklar
Severek varılır sana
Bir çevirsen gözlerini
İstanbul bu” (Güne Doğan Koşu s. 175)

İstanbul’u estetik ve tarihsel dokusunun yanı sıra İslamî kimliğiyle de ayrıcalıklı kılan Arif Ay, “bir Sultanahmed bir Ayasofya/bugün İstanbul çektim içime” (Güne Doğan Koşu s. 439) dizelerinde Sultanahmet ve Ayasofya’yı estetik hayranlık uyandıran özelliklerinin yanı sıra ihlas ettikleri uhrevilikle de duyumsatır.

Arif Ay, şiirlerinde İstanbul ve İslam medeniyetine ev sahipliği yapan diğer şehirler arasında ontolojik bir bağ kurar. Onun şiirlerinde İslam coğrafyası iki yönlü olarak karşımıza çıkar. Birincisi söz konusu şehirlerin tarihte iz bırakan ve güçlü bir medeniyetin oluşumuna katkı sağlayan ilmî ve kültürel yönü, diğeri ise sömürgeye maruz kalan sosyo-politik durumu. Özellikle *Şiirimin Şehirleri*'nde yer alan şiirlerde medeniyet unsurlarının oluşumuna etki eden şahsiyetler ve olaylar kimi zaman doğrudan dile getirilerek kimi zaman da imgeler, metaforlar aracılığıyla hatırlatılır. Nitekim “Semerkand Konuşuyor” başlıklı şiirde, tarih boyunca önemli ticaret merkezlerinden birisi olan ve özellikle ipek, pamuk ve kâğıt üretiminde oldukça ilerleme kaydeden Semerkant, “*Ben Semerkand/pamuğu kağıda/kağıdı medeniyete dönüştüren kent*” (Şiirimin Şehirleri s. 19) dizeleriyle tarihsel kimliğini açıklar. “*Kağıdı medeniyete dönüştüren kent*” dizesinde, kâğıdın önemli bir ticaret ürünü olması hatırlatıldığı gibi metaforik bir söyleyişle Semerkant'ın ilim-irfan merkezi olduğu duyumsatılır. Zira Semerkant, İslam medeniyetinin gelişip olgunlaşmasına katkı sağlayan pek çok âlimin de yetiştiği bir coğrafya olmanın ayrıcalığına sahiptir. Şair, Semerkant'ın manevi zeminini ise “*ey şehirlerin evliyası*” (s. 19), “*ey geleceğimin duası*” (s. 21) dizeleriyle dile getirdiği gibi modern hayatın/kentin insanı kendi medeniyet değerlerine yabancılaştırmasını “*bakma sen bulvarlarda düşüp kaldığıma/uzun sürmez tarihin yası/ey şehirlerin hocası*” (Şiirimin Şehirleri s. 20) ifadeleriyle yansıtır. Yaşanan zamandan hoşnutsuzluğun hâkim olduğu bu dizelerde aynı zamanda geleceğe ilişkin iyicil bir tasavvur ve umut da gizlidir.

İslam tarihinde “Kubbetü'l İslam” olarak geçen Buhara, “Buhara Konuşuyor” başlıklı şiirde bu tanıma matuf bir şekilde “*Ben Buhara/İslam'ın kubbesi*” (Şiirimin Şehirleri s. 25) dizeleriyle dile gelir. “*Ve ben yaslı Buhara*” diyerek köklerinden koparılmasının yol açtığı matemi derinden derine sezdiren Buhara'nın tarihsel ve kültürel dokusunun zedelenmesi, ilim ve irfan madeninden hikmetler derleyen tilmizlerinin yok olması, şehrin sosyo-kültürel yapısını tahrip eden ve kimlik yitimine sebep olan hususlar olarak şiire taşınır. “Maveraünnehir'in kapı şehri olan Buhara'nın politik tarihi, aslında tüm bölgede sonu gelmeyen siyasi mücadelenin acıklı bir özetini sunmaktadır” (Kütük 2019: 33). Dolayısıyla Buhara'nın, huzursuz ve gerilimli bir özne olarak yer aldığı şiirde, geçmişle şimdinin aynı zaman dilimi içinde tefekkür edilmesi ve şehrin Batı'nın cazibesine yenik düşmesi “at” metaforu üzerinden dillendirilir. İslam dünyasında ün salan pek çok âlimin Buharalı olması da imgeler üzerinden şiire taşınır. Söz gelimi; “*ne oldu kubbelerime konup kalkan/hadis kuşlarına*” (Şiirimin Şehirleri s. 29) dizelerinde şair, ünlü hadis âlimi İmam Buharî'yi anıştırmaktadır. Buhara'nın ilmî ve kültürel dokusunun yanı sıra coğrafi konumunu da “*kurudu mu Amuderya/kurudu mu Sirderya*” (Şiirimin Şehirleri s. 28) dizeleriyle yansıtan şair, her ne kadar politik anlamda sınırlar çizilmiş olsa da şehri coğrafi, tarihsel ve kültürel bir bütünlük içinde sahiplenir.

Arif Ay'ın *Şiirimin Şehirleri* kitabında Şam; ipekleri, kervanları, baharatları, kitapları, Şems'i gezdiren sokakları ve tüm kültürel birikimi ile birlikte yer edindiği gibi “ (...) *Osmanlı denen billur avize*”den kopmasının yol açtığı bölünmüşlüğü kahredici ve yıkıcı hüznü ile dile gelir. Söz konusu hüznün, Arif Ay'ın şiirlerine bütün İslam şehirlerinin ortak duygusu olarak yansır. Nitekim “Şam Konuşuyor” şiirinde Şam'ın dilinden bu hüzne yol açan zulümlerin, kıyımların sona ereceği dile getirildiği gibi zulme uğrayan İslam şehirleri selamlanır:

“Çok yaşıyım

Binbir gecelerden geçtim

Masallar kadar yorgunum

Akşamı benim Hicazım

Gecesi kardeşim Bağdat

Dicle gibi Fırat gibi akan

Kanda boğuluyorum kanda

Kandehar'da, Grozni'de, Kudüs'te yeryüzünde

Çakalları efendi kılan çağın

Bitecek bir gün bu ‘çakal düğünü’ (Şiirimin Şehirleri s. 34)

Batı'yı “çakal” metaforu ile şiirine taşıyan Arif Ay, İslam coğrafyasının içinde bulunduğu durumdan kurtulacağını yansıtırken din, kültür ve medeniyet idrakine dayalı “birlik” düşüncesine de vurgu yapar. Şiirde, emperyalist emellere ve sömürüye yenik düşen Şam'ın yazgısı, asfalt, petrol gibi yeni dünyanın güç sembolleriyle özdeşleştirilir:

“yıkılsa da evlerimiz

asfalta saçılrsa da beynimiz

petrole bulansa da ruhumuz

derinlerde derinlerde derinlerde

yine de bir yürek çarpar

ölümler Necef bir hıncı kamçılar

ölümlerden derinlerden ölümlerden” (Şiirimin Şehirleri s. 34)

Şam'ın, emperyal hayalleri süsleyen petrolden dolayı Batı'nın hedefinde olması, bu nedenle tahrip edilmesi, yakılıp yıkılması ve burada yaşayan insanların yok sayılması şairin

eleştirdiği hususlardandır. Ancak “kolektif belleği” İslam tarihi aracılığıyla yeniden harekete geçirmek arzusundaki şair, Nureddin Zengi, Bilal-i Habeşi, Hz. Yahya, Muhyiddin Arabi, Halid Bin Velid gibi isimlerin farklı mecralarda inşa ettiği “*Şam-ı Şerif*” üzerinden geleceğe ilişkin ümidini yeşertir. Zira “geçmiş hatırlanarak yeniden kurulur” (Assman 1997: 36). Bu çerçevede şair, tarihsel bellek ve aidiyet bilinci üzerinden şiirini kurar. “Şam Baharı” başlıklı şiirde ise Orta Doğu’da yaşanan siyasal kırılmalar ve kaotik atmosfer, Şam’daki savaş görüntülerinin betimlenmesi aracılığıyla sezdirildiği gibi “ateş”, “kan”, “tüfek” gibi ölümü çağrıştıran imgelerle şehrin tarihsel dönüşümü işgali hatırlatacak sözcük kadrosu üzerinden yansıtılır. Şiirde zulmün uygulayıcısı durumundaki Batılı devletler ise “avcı” metaforuyla eleştirilir.

Arif Ay’ın şiirlerinde, bütün ilahî dinler için ayrıcalıklı bir mekân olan Kudüs de kutsal anlamlarının yanı sıra maruz kaldığı trajik gerçeklikler nedeniyle bir matem ve hüzn mekânı olarak yer edinir. Kudüs, bir düş’ün, bir bilincin şehridir Arif Ay’ın şiirlerinde. Düş ve bilinç, ilk bakışta, her ne kadar karşıtlığı çağrışırsa da şair, düşlerde kalan Kudüs’ü, kaba realitenin tehdidine karşın her daim diri tutulması gereken bir bilinç ve İslam’ın kolektif ruhunun cisimleştiği bir sembol mekân olarak şiirlerine taşır. Arif Ay, bir düş mekânı olarak yansıttığı Kudüs’ü, “Kudüs Konuşuyor” başlıklı şiirinde, dinî, tarihî ve metafizik geçmişiyile şiirine aldığı gibi -özellikle metaforik bağlamda- İslam’ın semavî ikametgâhlarından birisi olarak kutsar. Hz. Muhammed’in Miraç olayını “*ilk ve son durak/bende yükseldi Burak/bende yükseldi Aşk/göklerin Kutlu Seyyah’i*” (Şiirimin Şehirleri s. 44) dizeleriyle hatırlatan şair, Hz. Muhammed’in Kudüs’le ilgili hadis-i şerifini¹ de alıntıl原因arak şehrin Müslümanlar nezdindeki önemini/kutsiyetini İslam peygamberinin sözleriyle yansıtır. Şiirde bir özne olarak kendisini anlatan Kudüs, öncelikle Mescid-i Aksa, Burak, namaz, secde, Kubbetüs’-Sahra gibi Müslümanlar için kutsal anlamları ihtiva eden vasıflarıyla ön plana çıkar. Öte yandan Kudüs, şiirde zulümle, kıyımla özdeşleşmiş olarak da ele alınır:

“parçalanmış bebeğini bağrına basan anne

kanlı dolarla üstüne taht kuran

meleği kovan

şeytanı doyuran sofralar kuran

emirler, şeyhler krallar

başınıza yıkılsın saraylarınız

¹ “ Ey Kudüs! Allah’ın seçtiği toprak ve onun kullarının vatani! Senin duvarlarından dünya, dünya oldu. Ey Kudüs! Sana doğru inen çiğ taneleri bütün hastalıklara şifa getiriyor. Çünkü geldiği yer Cennet’in bahçeleri”.

batsın nasırlaşmış yüreğinize kuleleriniz

mutluluk ne zamandan beri şahsi

hesabım seninle

ey göğümden bombalar yağdıran vahşi” (Şiirimin Şehirleri s. 47)

Kudüs’ün içinde bulunduğu kaotik durum ve Müslümanların sürekli zulme uğraması şiirde eleştirilen hususlardan birisidir. Ancak şair, öfkeli bir tonla dile getirdiği eleştirisini sadece “vahşi” olarak kodladığı işgalcilere değil aynı zamanda Kudüs’te yaşanan zulümlere karşı kayıtsız kalan ve şehri âdeta kendi kaderine terk eden Müslümanlara da yöneltir. “Kırağılı Bir Gecede Kudüsü Düşlüyorum” başlıklı şiir, Kudüs’e yakılmış çağdaş bir ağıt gibidir ve şair, direnişin sembol mekânı hâline gelen Kudüs’ü “*canevimiz*” olarak tanımlar. Filistinlilerin trajik yazgılarının dile getirildiği şiirde, Kudüs metaforik bağlamda İslam’ın “*namusu*” olarak nitelendirildiği gibi İsrail’in de “eşkıya” olduğu sezdirilir. Şair, Kudüs’ü özellikle direnişçi çocuklarıyla birlikte şiirine taşıırken bir taraftan da Filistin halkının içinde bulunduğu durumdan yakınır.

İslam’ın doğup yeşermeye başladığı şehir olan Mekke, Arif Ay şiirinde “*muştular şehri*” olarak yer edinir. Ancak şair, “*yok artık paradan çok ilim taşıyan tacir/alışverişten çok şiir okunan panayır/Ukaz Yedi Askı ve İmru’ul Kays/ve şimdi şiir dil yurdunda muhacir*” (Şiirimin Şehirleri s. 51) dizeleriyle özellikle şiir türünde çok güzel eserlerin kaleme alındığı Mekke’nin ilmî, sanatsal ve kültürel canlılığını yitirmesinin eleştirisini sunar. Mekke’nin tarihsel ve dinî dokusu ise, Kabe’nin üzerine yürüyen Ebrehe ordusunun eabil kuşları tarafından bozguna uğratılması ve Hz. Muhammed’in Medine’ye hicret ederken Hz. Ebubekir’le birlikte gizlendikleri mağaranın örümcek ağları ile kaplanması gibi bir taraftan tarihsel bir taraftan metafizik boyutlar içeren olaylar aracılığıyla yansıtılır. Medinetü’n-Nebi olarak anılan ve Hz. Muhammed’in gelişiyile yeni bir kimlik kazanan Medine, Arif Ay’ın “Medine Konuşuyor” şiirinde İslam tarihi açısından yeni bir dönemi başlatan hicret olayıyla birlikte ele alınır. Şiirde, Hz. Peygamberin Medine’ye girişi, ensar ve muhacir kardeşliği, Bilal-i Habeşi’nin okuduğu ezan, Bedir, Uhud ve Hendek savaşları yer yer lirizme varan bir söyleyişle anlatılır.

Arif Ay’ın şiirlerinde kanla yoğrulan yazgısıyla görünen İslam şehirlerinden birisi de Kahire’dir. Nil nehrinin dilinden yazılan “Nil” başlıklı şiirde Mısır’daki siyasal karışıklıklar, tevekkül ve isyanla birlikte duyumsatılır. Nitekim “*ah kalbim kırılan son dal/sahibi var biliyorum/kahrın da*” (Dipköşe s. 28) dizelerinde görülen mütevekkil duruş, “*ah ateş kavruldum yeter*” (Dipköşe s. 28) ifadeleriyle yerini içli bir isyan söylemine bırakır. Şair, bu şiirinde 2013 yılında Mısır’daki direniş sırasında öldürülen ve Mısırlı direnişçilerin sembol isimlerinden biri

hâline gelen Esmâ'yı da “*kahire kur düğünü/esma Nil'in kızı/gelini ölümün*” (Dipköşe s. 29) dizeleriyle hatırlar. “Nil'in Duası” başlıklı şiirde de “*ben Nil'im/bereketi tükenmez toprağımın*” şeklinde seslenen Nil, bereketli toprakları ile medeniyetlerin inşasındaki etkisini hissettirir. Söz konusu şiirde şairin gelecek günlere olan inancı “*pırıl pırıl bir gökyüzü bekler bizî*” (Dipköşe s. 30) ifadelerinde anlamını bulur. “Kahire Konuşuyor” başlıklı şiirde ise “*aldanmış ve aldatılmış*” şehir olarak tanımlanan Kahire, dinî, tarihî ve kültürel belleğinin yanı sıra diğer Orta Doğu şehirleri gibi hâlihazırda içinde bulunduğu kaotik durumla betimlenir. Kahire'nin, bir özne konumunda, kendisini anlattığı şiirde, Firavun'un inadı, Hz. Musa'nın asasıyla Kızıldeniz'i ikiye bölmesi imgesel bir üslupla dile getirilir. Şair, Kahire'nin Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki durumunu ise “*Osmanlının kırılan kavalıyım/ Kavalalı'nın elinde*” dizeleriyle Kavalalı Mehmet Ali Paşa aracılığıyla yansıttığı gibi “*sürgünler ülkesiyim haraç mezat mirastan*” dizesiyle de Mısır'ın bir sürgün mekânına dönüşmesini hatırlar. Şair, Orta Doğu'da yaşananları anlattığı şiirlerinin bir karakteristiği olarak bu şiirinde de şehrin yazgısı ile petrol arasında doğrudan bir ilgi kurar. Nitekim “*Yusuf'un kuyusundan fıskıran petrol/plastik elmalara dönüşürken/Yusuf'u bekleyedursun zaman*” (Şiirimim Şehirleri s.67) dizeleriyle, petrolün sermayesini genişletmek isteyen Batılı devletleri iyice duyarsızlaştıran bir cazibe metası olması “kuyu” metaforu üzerinden eleştirilir.

Petrolün emperyalizm için iştah kabartan bir sermaye olması Bağdat'ın da yazgısına sirayet eder. Petrolün sağlayacağı ekonomik güç/iktidar uğruna İslam medeniyetinden tevarüs eden tarihi ve kültürel geçmişi yok edilen Bağdat, Arif Ay'ın “Bağdat Konuşuyor” şiirinde çok uzun bir “ah” ile dile gelir. Gerilimli bir atmosferin hâkim olduğu “Bağdatlı Anne Konuşuyor” şiirinde ise savaşın trajikliğini harap evlerin kaybolmuş anılarında yaşayan Bağdat, çocuklarını savaşlarda kaybeden annelerin çılgınlıklarının mekânı olarak görünür. Bu şiirin devamı niteliğindeki “Bağdatlı Çocuk Konuşuyor” şiirinde ise Batı'nın hegemonik arzularının neticesinde öksüz ve yetim kalan Bağdatlı çocukların haykırıları duyulur.

Arif Ay, “Urgan Konuşuyor” şiirinde Orta Doğu'nun Batı medeniyeti tarafından salt sermaye olarak görülmesini ve kapitalist bir yaklaşımla hem fiziki hem de beşerî olarak tahrip edilmesini, “petrol”ün iştahları kabartan iktisadi cazibesi üzerinden dile getirir. Şiirlerinde dünya ölçeğinde yaşayan bütün mazlumların çılgınlığını duyuran Arif Ay, Orta Doğu halkının kanla, ateşle özdeşleşen yazgısını özellikle “savaş yorgunu” olmak üzerinden dillendirirken fiziksel mesafeleri öteleyerek dinsel ve kültürel aidiyet üzerinden bir duygudaşlık ve gönüldaşlık ilişkisi kurar. “Dulda” şiirinde, “*gönlüm Afrika çiçeklerine vurgun*” diyen şair, kapitalizmin kurbanı olan İslam coğrafyasının içinde bulunduğu durumu;

“kirpiklerim mermilere ıslanır

Dudağı çatlar da toprağın

Mermiler kara mor zeytin olur

Başkentlerde paraya çevrilirken kan

Mina'da yüreğim vurur” (s. 50)

dizeleriyle dile getirir. Şiirlerinde direnişçi, devrimci bir poetik tavrı benimsediği sezilen Arif Ay, “Bosna Âh Bosna” başlıklı şiirinde Bosna Savaşı’nı dizelere taşıyarak “*acının kozası*”nın örüldüğü bir şehrin trajedisini Filistinli çocuklarla özdeşleştirir. Atalar ve şehidler yurdu olarak tanımlanan Bosna’nın savaş manzarası; ölüm, acı, karayazı, kan ile betimlenirken geleceğe olan inanç, “*ey Bosna/en büyük seçimdir ölüm/yeniden dirilmek için/bir daha*” (Şiirimin Şehirleri s.91) söylemiyle vurgulanır.

Sonuç

Arif Ay, şiirlerinde dış dünyanın yol açtığı kaygılar, zulümler çerçevesinde “insan”ı ve “insana dair her şeyi” ve en önemlisi de “insani değerleri” merkeze alarak şehirler aracılığıyla zamanın izini sürer. Kentleri, modern dünyanın ve kapitalist sistemin çarklısı olarak eleştirel bir tavırla şiirlerine taşıyan şair, İslam coğrafyasını ise bir terkip olarak ve birlikte var olma üzerinden değerlendirerek İslam medeniyetinin kadim ve köklü geçmişini özellikle Orta Doğu şehirlerinin an’daki müşterek yazgıları üzerinden yorumlar. Şair, İslam coğrafyasındaki şehirlerin kültürel, ilmî birikimlerinden ve bu birikimleri ortaya koyan şahsiyetlerden bahsederken nostaljik bir tutumdan ziyade tarihsel verilerden hareketle bir bilinç inşa etme arzusundadır.

Şiirimin Şehirleri kitabındaki şiirlerde İslam coğrafyasının kök saldıği kadim şehirler özne konumundadır ve şair, sözü bu şehirlere emanet ederek -siyasal nedenlerle- coğrafi bölünmüşlüğe/kopmuşluğa rağmen müşterek değerler üzerinden bir aidiyet inşa eder. İslam medeniyetinin oluşumuna etki eden Mekke, Medine, Buhara, Kahire, Semerkant, Kudüs gibi şehirler, Arif Ay’ın şiirlerinde İslamiyet’in referans alındığı bir idrak ekseninde ele alınmakla birlikte mekân ve tarihsellik üzerinden de bir “bilinç” ihsas edilmeye çalışılır.

Kaynaklar

Assman, Jan (2001) *Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Burcu Yılmaz, Ebru (2019) *Edebiyat, Şehir Hafıza Türk Romanında Hafıza Mekân Olarak Şehir (1940- 1960)*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Ay, Arif (2011) *Şiirimin Şehirleri*, Okurkitaplığı, İstanbul

Ay, Arif (2015) *Güne Doğan Koşu*, Hece Yayınları, Ankara

Ay, Arif (2016) *Dipköşe*, Hece Yayınları, Ankara

Kütük, Ahmet (2019) *Buhara*, İlke Yayıncılık, İstanbul.